

2021:22

ATT FÖRSTÅ VÅLDSBEGREPPEN

En nyckel i arbetsprocessen med det nya examensmålet

En sammanfattning av rapporten *Lärosätenas utbildningsbehov i frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer (2020)*

RAPPORT: 2021:22

DIARIENUMMER: ALLM 2021/69

FOTO: Mostphotos. och Sveriges domstolar (s. 16)

KONTAKT: Kerstin Kristensen | kerstin.kristensen@jamy.se | 072-085 25 31

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Motsägelsefulla utbildningsbehov	8
Ojämliga förutsättningar	8
Utmaningar i arbetsprocessen	8
Examensmålet en utmaning i sig	8
Nya möjligheter i arbetet med examensmålet	8
Ett omfattande samhällsproblem	9
Utbildning i våldsförebyggande syfte	11
Nytt examensmål för utpekade professioner	13
Nytt examensmål	13
Så här genomfördes studien	15
Omfattande behov av stöd	17
Istanbulkonventionen	19
Nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor	19
Jämförelser av utbildningsbehov	21
Högre utbildningsbehov än förväntat	21
Korrelerande utbildningsbehov	22
Lägre utbildningsbehov än förväntat	22
Mycket lägre utbildningsbehov än förväntat	23
Ojämliga förutsättningar	24
Utmaningar i arbetsprocessen	25
Kritik mot examensmålet	27
Begreppen våld mot kvinnor, våld i hemmet och våld i nära relationer	29
Önskemål gällande kunskapsstöd	31
Studiens rekommendationer	32
Slutord	33
Referenser	34

Mäns våld mot kvinnor är ett allvarligt folkhälso-
och jämställdhetsproblem.

FÖRORD

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer är ett allvarligt jämställdhetsproblem och här råder politisk konsensus om att det måste upphöra. Sverige ratificerade *Istanbulkonventionen*, Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, 2014 och som en del av åtagandet antog regeringen 2017 en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (skr. 2016/17:10). Den nationella strategin inkluderar även arbetet med våld i nära relationer, våld i hbtqi-relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

Examensmålet innefattar både Sveriges åtagande inom ramen för *Istanbulkonventionen* och den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Kunskap är avgörande för att de som utsätts för våld och de som utövar våld ska få ett adekvat bemötande och stöd för att förändra sin livssituation. Därför har regeringen beslutat att kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer ska vara ett examensmål i åtta berörda högskoleutbildningar.

Jämställdhetsmyndigheten kan konstatera att det finns ett stort behov av att lärare och personal med övergripande utbildningsansvar utbildar sig vidare inom ämnet. Det handlar inte minst om att förstå bredden av vad som ingår i examensmålet.

För att tillgängliggöra resultaten från studien *Lärosätenas utbildningsbehov i frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer* har Jämställdhetsmyndigheten tagit fram denna sammanfattning.

Det nya examensmålet innebär utmaningar, men också stora möjligheter.

SAMMANFATTNING

På uppdrag av Jämställdhetsmyndigheten har Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet gjort en studie om universitetslärares och utbildningsansvarigas utbildningsbehov då det vid Sveriges lärosäten pågår ett arbete med att utbilda studenter inom mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

Denna publikation är en förkortad framställning av studien. Slutsatsen är att lärosätena behöver ett omfattande och långvarigt stöd i sin kompetensutveckling, där förståelsen av begrepps- och kunskapsområdet mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer är en nyckel i arbetet.

Undersökningen gjordes som ett led i Jämställdhetsmyndighetens regeringsuppdrag att erbjuda utbildningsinsatser och kunskapsstöd till lärosäten i frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Insatserna omfattar åtta professionsutbildningar till yrken där sannolikheten är hög att möta våldsutsatta kvinnor och barn, för vilka det nyligen infördes ett nytt examensmål inom området. I studien deltog personer med övergripande utbildningsansvar vid 69 av samtliga 84 berörda institutioner. En övergripande slutsats är att lärosätenas förståelse av begrepps- och kunskapsområdet mäns våld mot kvinnor och

”

Våld i nära relationer fick innebörd som det överordnade paraplybegreppet medan mäns våld mot kvinnor tolkades bokstavligen och framställdes som specifikt, förenklat och exkluderande

våld i nära relationer, och vilken roll det spelar i svensk och europeisk jämställdhetspolitik, är central för möjligheterna att fullt ut kunna utbilda sina studenter inom området. Resultatet tyder på att denna förståelse ännu inte överensstämmer med Sveriges åtagande inom ramen för Istanbulkonventionen och Sveriges nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

MOTSÄGELSEFULLA UTBILDNINGSBEHOV

Trots ett generellt stort utbildningsbehov var det oväntat få som ansåg det angeläget med ytterligare kunskap om någon våldsform. Utbildningsbehoven motiverades på ett sätt som tyder på att kunskap inom området saknades även hos dem som uppgett att de hade det.

OJÄMLIKA FÖRUTSÄTTNINGAR

Arbetsprocessen med att införa examensmålet i professionsutbildningarna och utbilda inom området präglades av ojämlika förutsättningar. Utbildningsanordnarna var en mycket heterogen grupp gällande kännedom om uppdraget, utbildningserfarenhet, lärarresurser och kompetens på området.

UTMANINGAR I ARBETSPROCESSEN

En mängd olika pedagogiska, organisatoriska, tidsmässiga och personella utmaningar och svårigheter i arbetsprocessen samverkade och villkorades av det ekonomiska utrymmet.

EXAMENSMÅLET EN UTMANING I SIG

Det fanns en ambivalens med kritik mot hur examensmålet är formulerat. I kritiken tolkades de båda våldsbegreppen på ett sätt som inte överensstämmer med internationella konventioner. *Våld i nära relationer* fick innebörd som det överordnade paraplybegreppet medan *mäns våld mot kvinnor* tolkades bokstavligt och framställdes som specifikt, förenklat och exkluderande. Denna förståelse framträdde som dominerande och socialt delad tvärs över olika universitet och professionsutbildningar och hade fått konsekvenser för möjligheterna att genomföra uppdraget.

NYA MÖJLIGHETER I ARBETET MED EXAMENSMÅLET

Arbetsprocessen med examensmålet hade för en del utbildningsanordnare bidragit till egen utveckling med medvetenhet om att kunskapsområdet och kompetensen redan fanns vid institutionen och i utbildningen. Andra hade funnit stöd från ett kompetenscentrum.

ETT OMFATTANDE SAMHÄLLSPROBLEM

Mäns våld mot kvinnor är ett omfattande samhällsproblem. Den första befolkningsstudien i Sverige av mäns våld mot kvinnor med ett representativt urval av kvinnor (18–64 år) publicerades 2001 (Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kalliokoski 2001). Studien visade att 67 procent av kvinnorna hade upplevt sexuellt, psykiskt och/eller fysiskt våld och hot om våld av en man efter sin 15-årsdag.

I en senare befolkningsstudie av våld och hälsa i Sverige (NCK 2014) med både kvinnor och män (18–74 år) var våldsutsatthet en mycket vanlig livserfarenhet oavsett kön. 81 procent kvinnor och 80 procent män hade någon gång i livet upplevt någon form av sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld eller hot om våld. Det fanns emellertid tydliga könsskillnader. Bland kvinnor var utsattheten för sexuellt våld störst, medan utsattheten för våld eller hot om fysiskt våld var dominerande bland män. Några resultat från studien:

- Kvinnor var i betydligt högre grad än män utsatta för sexuellt våld, medan män i betydligt högre grad än kvinnor var utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld.
- Kvinnor och män var i ungefär lika stor utsträckning utsatta för psykiskt våld.
- Kvinnor var i betydligt högre grad än män utsatta för det som bedömdes som allvarligt sexuellt våld och psykiskt våld.
- Kvinnor var i betydligt högre grad än män utsatta för systematiskt, upprepat psykiskt och fysiskt våld och hot om våld från en partner eller före detta partner.
- Fysiskt våld mot män utövades främst av okända män.

De som utövat våld mot både kvinnor/flickor och män/pojkar var oftast en man eller pojke. Få våldsutsatta hade pratat med familj och vänner. Ännu färre hade fått professionell hjälp av exempelvis läkare, psykolog och kurator eller någon gång gjort en polisanmälan.

En nyligen genomförd befolkningsstudie av sexuell och reproduktiv hälsa i Sverige (FHM 2017) i åldersgruppen 16–84 år visade också att kvinnor i betydligt högre utsträckning än män var utsatta för alla former av sexuellt våld. Homo- och bisexuella kvinnor och transpersoner var utsatta i högre grad än befolkningen generellt. Förekomsten var högst bland unga (16–29 år).

Flera internationella konventioner som Sverige har undertecknat beskriver våld mot kvinnor och barn som allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter som hindrar möjligheterna till jämlika och jämställda livsvillkor (RES 34/180 1979; RES 44/25 1989; A/RES/48/104 1993; Europarådet 2011). Inom FN är våld mot kvinnor och flickor ett paraplybegrepp för våld inom både familjen och samhället i stort. I FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor inkluderas alla former av könsrelaterat fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt hot om våld (A/RES/48/104 1993).

Våld mot kvinnor och flickor betraktas som en av världens mest utbredda, beständiga och förödande mänskiorättsliga kränkningar, som till stor del inte kommer till myndigheternas kännedom på grund av den tystnadskultur, det stigma och den straffrihet som ännu råder (FN 2021). Våldet är dessutom internationellt erkänt som ett allvarligt folkhälsoproblem (WHO 1996, 2002, 2005, 2021). Svensk forskning visar en tydlig koppling mellan utsatthet för våld och psykisk och fysisk ohälsa senare i livet (NCK 2014).

UTBILDNING I VÅLDSFÖRE- BYGGANDE SYFTE

I Sverige har jämställdhet varit ett eget politikområde sedan 1972 och de senaste 20 åren har utbildning om mänskliga rättigheter vid högskolor och universitet betonats som ett sätt att uppnå och säkerställa jämställdhet (UKÄ 2015). Hur mäns våld mot kvinnor och våld mot barn beaktas i högre utbildning har samtidigt uppmärksammats allt mer. Kartläggningar visar att utbildningsinsatser har gjorts med varierande omfattning och innehåll (Högskoleverket 2004; NCK 2010; UKÄ 2015). I den senaste studien 2015 hade fortfarande bara drygt hälften av de relevanta professionsutbildningarna undervisning om mäns våld mot kvinnor och åtta av tio om våld mot barn (UKÄ 2015).

Att det saknas obligatoriska moment om mäns våld mot kvinnor i grundutbildningar till yrken som innebär möten med våldsutsatta (oftast kvinnor och barn) uppmärksammas också i regeringens jämställdhetspolitiska skrivelse *Makt mål och myndighet – en feministisk politik för en jämställd framtid* (Skr. 2016/17:10). Skrivelsen innehåller en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (ibid, kap 5). Strategin anger fyra mål som bör vägleda statens styrning av insatser på området, varav förbättrad kunskap och metodutveckling utgör ett. Den nationella strategin började gälla i januari 2017 och är en del av Sveriges juridiska åtagande gällande Istanbulkonventionen.

Utbildning är även en av flera förebyggande åtgärder i Istanbulkonventionen. Artikel 15 anger att parterna ska anordna eller förstärka utbildning för yrkesgrupper som kommer i kontakt med våldsutsatta eller

våldsutövare. Sådan utbildning ska omfatta kunskap om jämställdhet, hur våldet kan förebyggas och upptäckas och om brottsoffrens behov och rättigheter. I professionsutbildningarna ska även kunskap ingå om hur sekundär viktimisering kan förebyggas, det vill säga ytterligare kränkning och trauma till följd av hur omgivningen reagerar när någon berättar att den blivit våldsutsatt (Williams 1984). Det handlar bland annat om att inte bli misstrodd, ifrågasatt eller skuldbelagd för det som hänt.

NYTT EXAMENSMÅL FÖR UTPEKADE PROFESSIONER

Som ett led i arbetet med Istanbulkonventionen och den nationella strategin har regeringen tagit beslut om att införa ett nytt examensmål om att ”visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer” i Högskoleförordningens examensordning (1993:100). Åtta professioner som med största sannolikhet kommer att möta våldsutsatta och våldsutövare omfattas av examensmålet.

NYTT EXAMENSMÅL

Den 1 juli 2018 infördes ett nytt examensmål i högskoleförordningen om att visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Kunskaper om att förebygga våld, att upptäcka våld, samt insatser för våldsutsatta och våldsutövare, ingår. Följande åtta utbildningar på grundnivå omfattas av målet:

- Fysioterapeutexamen
- Juristexamen
- Läkarexamen
- Psykologexamen
- Sjuksköterskeexamen
- Socionomexamen
- Tandläkarexamen
- Tandhygienistexamen (tillkom 2019)

Jämställdhetsmyndigheten fick 2018 i uppdrag att erbjuda utbildningsinsatser och kunskapsstöd till universitet och högskolor i arbetet med

det nya examensmålet (S2018/01831/JÄM delvis). För att kunna ge relevant och användbart stöd uppdrog Jämställdhetsmyndigheten åt Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet att genomföra en studie om institutionernas utbildningsbehov.

SÅ HÄR GENOMFÖRDES STUDIEN

Studiens syfte var att undersöka vilka behov av utbildningsinsatser och kunskapsstöd de berörda institutionerna hade i arbetet med att integrera det nya examensmålet i sina professionsutbildningar, samt vilka sammanhang, villkor, möjligheter och svårigheter de såg med att ta sig an utbildning på detta område.

Enkätmaterial samlades in mellan februari och juni 2019. Enkäten skickades till samtliga 84 utbildningsanordnare vid 27 lärosäten som vid undersökningstillfället hade examenstillstånd för något av de åtta berörda utbildningsprogrammen. Av dessa svarade 69, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 82 procent.

Under hösten 2019 gjordes 15 uppföljande intervjuer med sammanlagt 19 personer som hade övergripande utbildningsansvar för programmen vid lärosäten/utbildningsorter i mellan- och södra Sverige. De intervjuade representerar två utbildningsorter från respektive professionsutbildning, utom tandhygienistprogrammet som representeras av en (Carlsson 2020).

SVERIGES
RIKES
LAG

Även juristutbildningen omfattas av examensmålet.

OMFATTANDE BEHOV AV STÖD

Enkätstudien visar att det rapporterade behovet av utbildning inom kunskapsområdet mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer var stort, för både lärarkollegierna (68 procent) och personal med övergripande utbildningsansvar (70 procent). Det gällde alla professionsutbildningar utom socionomprogrammet, där i stället en minoritet svarade att lärarkollegiet (38 procent) respektive personal med övergripande utbildningsansvar (31 procent) hade ett sådant utbildningsbehov.

Utbildningsbehovet skiljde sig åt både inom och mellan program och institutioner:

- Dels mellan – för utbildningsområdet – ”gamla” och ”nya” discipliner eller professioner, det vill säga om kunskapsområdet fanns sedan tidigare i professionsutbildningen eller inte.
- Dels mellan lärare inom kollegiet och mellan utbildningsansvariga inom en och samma utbildningsinstitution.
- Dels mellan olika delar av våldsområdet.

En del av dem som deltog i enkätstudien bedömde skillnaderna i kollegiets kunskapsnivå, och bristen på kompetens inom delar av

”

I fritextsvaren motiverades utbildningsbehoven på ett sätt som tyder på att kunskap inom området saknades även hos dem som uppgett att de inte hade ett utbildningsbehov

våldsområdet, som en brist för den egna institutionen som därmed kunde blir beroende av gästlärare utifrån. Deras önskan var att bredda kompetensen och skapa samma pedagogiska förutsättningar för institutionens lärare. Andra beskrev i stället de lärare som hade kunskap, tillsammans med gästlärare, som en självklar och tillräcklig resurs.

Intervjustudien visar ett likartat mönster med behov av antingen breddad kompetens för hela kollegiet, bredare kompetens inom examensmålets våldsområden, fler anställda med kompetens inom området eller gästlärare som resurs.

I enkätstudien framkom även att institutionerna generellt sett undervisade inom en allt för liten del av våldsområdet. Oftast förekom undervisning om olika former av våld inom nära relationer och särskilt utsatta livsvillkor, medan få undervisade om former av sexuellt våld utanför nära relationer. Detta tolkas som ett uttryck för brist på kunskap om examensmålets bredd.

ISTANBULKONVENTIONEN

År 2014 trädde Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet i kraft i Sverige. Den så kallade Istanbulkonventionen är det första juridiskt bindande regionala instrumentet om våld mot kvinnor i Europa. Konventionen konstaterar att våld mot kvinnor är könsrelaterat på strukturell nivå och att våldet är en av de betydande orsakerna till att kvinnor är underordnade män.

Istanbulkonventionen anger att parterna ska, när det är lämpligt, vidta åtgärder för att utbildningsmaterial ingår i formella läroplaner på alla utbildningsnivåer. Parterna ska anordna eller förstärka lämplig utbildning för yrkesgrupper som kommer i kontakt med brottsoffer eller för övare av alla våldshandlingar som faller inom ramen för konventionen.

NATIONELLA STRATEGIN FÖR ATT FÖREBYGGA OCH BEKÄMPA MÄNS VÅLD MOT KVINNOR

Den 1 januari 2017 började regeringens tioåriga nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor gälla. Strategin är en del i Sveriges arbete med att leva upp till sina åtaganden i Istanbulkonventionen.

Den nationella strategin sätter fokus på våldsförebyggande arbete och mäns delaktighet och ansvar för att stoppa våldet. Tillämpningsområden är alla former av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel för sexuella ändamål liksom kommersialisering och exploatering av kvinnokroppen i reklam, medier och pornografi i syfte att reproducera föreställningar om kvinnors underordning. Gällande våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck och prostitution och människohandel för sexuella ändamål syftar insatser inom strategin även till att motverka hbtqi-personers, mäns och pojkar utsatthet för våld respektive kvinnors och flickors utövande av våld.

I kontakt med vården finns det stora möjligheter att upptäcka våldsutsatthet.

JÄMFÖRELSE AV UTBILDNINGSB BEHOV

När frågan om utbildningsbehov i stället gällde vilka delar av våldsområdet som var angeläget att få fördjupad kunskap om visade sig utbildningsbehovet däremot betydligt lägre än det generella. Det var oväntat få, mellan 19 och 45 procent, som ansåg det angeläget med kunskap om någon våldsform. För att närmare tolka detta till synes motsägelsefulla resultat gjordes en jämförande analys för att se hur vanligt det var att ha undervisning om olika våldsformer i relation till uttryckt utbildningsbehov om de olika våldsförmen. Resultaten presenteras i tabellerna 1–4.

Att inte ha undervisning inom en våldsform definierades i analysen som ett tolkat eller förväntat utbildningsbehov. Relationen mellan förväntat och uppgett utbildningsbehov återfinns i kolumnen längst till höger i tabellen. Jämförelsen visar att utbildningsbehoven för de olika våldsförmen var antingen högre, ungefär lika stort, lägre eller mycket lägre än det förväntade.

HÖGRE UTBILDNINGSB BEHOV ÄN FÖRVÄNTAT

De som uppgav ett utbildningsbehov för följande våldsområden inom nära relationer och särskilt utsatta livsvillkor, var fler än de

”

Behovet var högre för tre av de våldsformer som oftast redan ingick i undervisningen; barns utsatthet för våld i familjen och våld i hetero sexuella personers nära relationer – båda inom nära relationer – samt för särskilt utsatta livsvillkor. Behovet var mycket lägre för de sexuella våldsformer utanför nära relationer som också i lägst grad ingick i undervisningen

som saknade undervisning. Även de som redan undervisade inom området ansåg det alltså angeläget med fördjupad kunskap.

Tabell 1. Relationen mellan förväntat och uppgett utbildningsbehov.

Våldsformer	Har undervisning, procent och antal	Förväntat utbildningsbehov (saknar undervisning) procent	Uppgett utbildningsbehov Lärare/utbildningsansvariga procent	Relation mellan uppgett och förväntat utbildningsbehov
N=69				
Barns utsatthet för våld i familjen (fysiskt, psykiskt, sexuellt)	74 % (n=51)	26 %	39 % / 29 %	Högre behov
Våld i heterosexuella personers nära relationer (fysiskt, psykiskt, sexuellt)	72 % (n= 50)	28 %	38 % / 41 %	Högre behov
Särskilt utsatta livsvillkor utifrån ålder, funktionsnedsättning, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning	61 % (n=42)	39 %	43 % / 42 %	Högre behov

KORRELERANDE UTBILDNINGSBEHOV

De som uppgav ett utbildningsbehov inom följande våldsområde inom nära relationer var ungefär lika många som de som saknade undervisning, vilket var förväntat.

Tabell 2. Relationen mellan förväntat och uppgett utbildningsbehov.

Våldsformer	Har undervisning, procent och antal	Förväntat utbildningsbehov (saknar undervisning) procent	Uppgett utbildningsbehov. Lärare/ utbildningsansvariga procent	Relation mellan uppgett och förväntat utbildningsbehov
N=69				
Barn som bevittnar/lever med våld i nära relationer	67 % (n=46)	33 %	33 % / 30 %	Ungefär lika stort behov

LÄGRE UTBILDNINGSBEHOV ÄN FÖRVÄNTAT

De som uppgav ett utbildningsbehov inom följande våldsområden inom nära relationer var färre än de som saknade undervisning. Även de som inte undervisade inom området ansåg det alltså heller inte angeläget med fördjupad kunskap.

Tabell 3. Relationen mellan förväntat och uppgett utbildningsbehov.

Våldsformer	Har undervisning, procent och antal	Förväntat utbildningsbehov (saknar undervisning) procent	Uppgett utbildningsbehov. Lärare/ utbildningsansvariga procent	Relation mellan uppgett och förväntat utbildningsbehov
N=69				
Våld i hbtq-personers nära relationer (fysiskt, psykiskt, sexuellt)	49 % (n=34)	51 %	45 % / 41 %	Lägre behov
Våld i ungas nära relationer (fysiskt, psykiskt, sexuellt)	48 % (n=33)	52 %	41 % / 32 %	Lägre behov
Hedersrelaterat våld och förtryck, könsstympning av flickor och kvinnor, tvångs- och barnäktenskap	43 % (n=30)	57 %	43 % / 38 %	Lägre behov

MYCKET LÄGRE UTBILDNINGSBEHOV ÄN FÖRVÄNTAT

De som uppgav ett utbildningsbehov inom följande sexuella våldsområden utanför nära relationer var mycket färre än de som saknade undervisning. Få till mycket få undervisade inom områdena och ansåg det heller inte angeläget med fördjupad kunskap.

Tabell 4. Relationen mellan förväntat och uppgett utbildningsbehov.

Våldsformer	Har undervisning, procent och antal	Förväntat utbildningsbehov (saknar undervisning) procent	Uppgett utbildningsbehov. Lärare/ utbildningsansvariga procent	Relation mellan uppgett och förväntat utbildningsbehov
N=69				
Sexuella övergrepp utanför nära relationer	38 % (n=26)	62 %	26 % / 23 %	Mycket lägre behov
Sexuella övergrepp mot barn utanför nära relationer	36 % (n=25)	64 %	25 % / 25 %	Mycket lägre behov
Sexuella trakasserier på arbetsplatser och/eller studiemiljöer	29 % (n=20)	71 %	30 % / 26 %	Mycket lägre behov
Prostitution och människohandel för sexuella ändamål	20 % (n=14)	80 %	25 % / 17 %	Mycket lägre behov
Kommersialisering och exploatering av kvinnor i reklam, medier och pornografi	13 % (n=9)	87 %	20 % / 19 %	Mycket lägre behov

Sammanfattningsvis var det uppgivna utbildningsbehovet högre för tre av de våldsformer som oftast redan ingick i undervisningen; barns utsatthet för våld i familjen och våld i heterosexuella personers nära relationer – båda inom nära relationer – samt för särskilt utsatta livs-

villkor. Behovet angavs som mycket lägre för de sexuella våldsformer utanför nära relationer som också i lägst grad ingick i undervisningen. I stället för att bredda sin kompetens inom våldsområdet önskades alltså mer av den kunskap som redan fanns.

OJÄMLIKA FÖRUTSÄTTNINGAR

Resultatet av båda delstudierna visar att de som omfattas av utbildningsreformen var en mycket heterogen grupp och att deras arbetsprocesser med att integrera examensmålet präglades av ojämlika förutsättningar från början. Det handlade om hur och när de fått kännedom om uppdraget, utbildningserfarenhet, lärarresurser och kompetens på området.

Olika utgångspunkter inverkade på de intervjuades förhållningssätt till uppdraget. Samtliga beskrev examensmålet som viktigt för professionen, men de som inte inbjödits till dialog under beredningstiden samt upplevde att de inte fått kännedom om examensmålet i god tid innan det trädde i kraft uttryckte ambivalens inför uppdraget. De saknade kunskap om vad uppdraget omfattar som hade gett bättre förutsättningar att ta sig an uppdraget.

Undervisning respektive examination om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer infördes i vissa av utbildningarna redan på 1990-talet. Knappt hälften (46 procent) av utbildningsanordnarna hade haft kursplaner med lärandemål inom området redan innan examensmålet trädde i kraft. En majoritet (74 procent) hade haft undervisning och drygt hälften hade haft examination i kurser som omfattade alla studenter (55 procent)

En majoritet (87 procent) hade undervisande och examinerande lärare anställda inom kunskapsområdet. Gästlärare anlätades trots det i förhållandevis hög grad. Det totala antalet lärare varierade också stort (0–30 personer). De flesta (70 procent) uppgav att de hade lärare som arbetat med sakfrågor inom området i det yrke som utbildningen leder fram till, drygt hälften (59 procent) att lärare bedrev forskning på området, och knappt hälften (48 procent) att deras lärare hade gått kurser/utbildningar inom området.

Utbildningsanordnarna hade också kommit olika långt i arbetsprocessen med att införa examensmålet och utbilda inom området:

- 87 procent hade infört examensmålet i sina utbildningsplaner
- 59 procent hade infört examensmålet i kursplanernas lärandemål
- 84 procent hade infört examensmålet i undervisning
- 61 procent examinerade alla lärandemål i examensmålet

UTMANINGAR I ARBETSPROCESSEN

I båda delstudier undersöktes pedagogiska och andra utmaningar i arbetet med examensmålet. Olika utmaningar uppgavs också samverka och villkoras av det ekonomiska utrymmet.

- Att prioritera mellan olika examensmål och var i programmet examensmålet bäst borde integreras för att möjliggöra kunskapsprogression
- Att bryta ner examensmålet på kursnivå i lärandemål, undervisning och examination
- Att hantera och förhålla sig till snäva ekonomiska, organisatoriska, tidsmässiga och personella ramvillkor för utbildningarna

Förutsättningarna för att införa examensmålet och delta i kompetensutvecklande utbildning var begränsade. Arbetsituationen var starkt präglad av tidsbrist och de intervjuade beskrev ansträngda ekonomiska villkor. Det gick till exempel inte att delta i kurser som annonserades för sent, då schemaläggning för undervisning och tjänsteplanering av andra arbetsuppgifter görs termins- eller årsvis och därför kräver mycket lång framförhållning.

Ett behov som uttrycktes vid intervjuerna var ett starkare stöd uppifrån för det arbete med examensmålet som lärosätena och

”

För att kunna genomföra arbetet behövs legitimitet och stöd i alla chefsled.

utbildningsanordnarna har ålagts. För att kunna genomföra arbetet behövs legitimitet och stöd i alla chefsled, ett organisatoriskt ansvar, rimliga förutsättningar och en nationell uppföljning av hur arbetet går.

KRITIK MOT EXAMENSMÅLET

Formuleringen av examensmålet kommenterades i båda delstudier. De intervjuade talade om en allmän kritik i både kollegiet och bland studenter.

Att särskilt specificera mäns våld mot kvinnor har väckt reaktioner. Formuleringen våld i nära relationer hade räckt. Våld förekommer i en rad kontexter och att lyfta ut särskilt mäns våld emot kvinnor beskriver inte denna komplexitet. (*Ur enkätstudiens fritextsvar*)

En mer generell skrivning hade bättre fångat upp komplexiteten och problematiken som omgärdar våld i nära relationer inte minst i samkönade relationer och barn som lever i våldsutsatta miljöer. Orsakerna bakom våld kan vara flera och mångbottnade och förövaren kan vara en annan än en man. (*Ur enkätstudiens fritextsvar*)

Begreppet *mäns våld mot kvinnor* tolkades bokstavligt och framställdes som specifikt, förenklat, begränsande och exkluderande, medan begreppet *våld i nära relationer* i motsats tolkades som generellt, komplext, mångbottnat och inkluderande. *Våld i nära relationer* fick därmed innebörd som det överordnade paraplybegrepp som beskriver många former av våld och utsatthet. *Mäns våld mot kvinnor* blev i stället det underordnade begreppet som inte omfattar bredd vad gäller olika samhällssfärer, utsatta situationer, kategorier och maktordningar såsom kön, ålder, sexualitet och funktionalitet.

Denna bokstavliga och snävt avgränsade förståelse av begreppet mäns våld mot kvinnor framträdde som dominerande och socialt delad tvärs över olika universitet och professionsutbildningar. Med

en önskan om att inkludera alla former av våld i nära relationer och en samtidig brist på kännedom om examensmålets syfte och innehåll, följde en motsägelsefull situation som fått konsekvenser för möjligheterna att genomföra uppdraget.

Att missförstå våldsbegreppen eller vara osäker på hur examensmålet skulle tolkas hade antingen lett till irritation och uttalade svårigheter i arbetet med att integrera det i utbildningarna, eller en förenklad syn på vad examensmålet är avsett att omfatta.

BEGREPPEN VÅLD MOT KVINNOR, VÅLD I HEMMET OCH VÅLD I NÄRA RELATIONER

Istanbulkonventionen betraktar våld mot kvinnor som varje fall av våld och hot mot kvinnor och flickor i både privata och offentliga sammanhang, som leder till fysisk, sexuell, psykisk eller ekonomisk skada eller lidande, och som ett uttryck för historiskt ojämlika maktförhållanden mellan kvinnor och män. Att förebygga våld mot kvinnor och flickor anses vara av avgörande betydelse för att uppnå formell och reell jämställdhet. Konventionen gäller även våld i hemmet mot män och pojkar.

I Sveriges nationella strategi har våldsområdet ytterligare utökats. Både flickors, kvinnors, pojkars, mäns och hbtq-personers utsatthet för våld i nära relationer ska motverkas. Begreppet omfattar en vidare krets av närstående än våld i hemmet och även hedersrelaterat våld och förtryck. Utsatthet i form av prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt kommersialisering och exploatering av kvinnor i reklam, medier och pornografi omfattas också av strategins våldsområden. *Våld i nära relationer* faller under det övergripande paraplybegreppet *mäns våld mot kvinnor*.

Med våld i nära relation menas att det utövas av någon i en nära och förtroendefull relation (Prop. 2006/07:38, s.31 & 46). Enligt Socialtjänstlagen (2001:453) har kvinnor och barn som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående en särskild rätt till skydd och stöd. Bedömningen av om det är en nära och förtroendefull relation skall göras utifrån familje- och levnadsförhållandena i det enskilda fallet (Prop. 2006/07:38, s.31 & 46).

För att kunna ge studenter adekvat kompetens krävs en fördjupad
förståelse för bredden av det nya examensmålet.

ÖNSKEMÅL GÄLLANDE KUNSKAPSSTÖD

I båda delstudier fanns samtidigt en positiv inställning till examensmålet och till en bred utbildning om våld. I enkätsvaren framkom att vissa inte upplevde några problem i arbetet med att fullgöra uppdraget, att mycket av kunskapsinnehållet i examensmålet redan fanns i utbildningen och att de hade lärare med kompetens och intresse för området. Tankar på att utveckla arbetet med examensmålet och behov av fler lärare med kompetens inom området formulerades också.

Önskade utbildningsinsatser innehåller ökad kunskap om innehåll och riktlinjer för examensmålet, de olika våldsförhållandena och professionsfärdigheter i upptäckt, skydd och stöd, utformning av undervisning och examination inom examensmålet, samt färdigheter i program- och kursutveckling.

Förslag på kunskapsstöd:

- Webbaserad nationell grundutbildning och digitala undervisningsmaterial för både studenter och lärare riktad till alla professioner
- Webbaserade professionspecifika fördjupningskurser
- Expertbank i form av föreläsarpool med gästlärare
- Anställda med sakkunskap för kompetenshöjning av övrig personal
- Webbplats med löpande uppdaterade referenser till kurslitteratur och aktuell forskning
- En högskolepedagogisk bank med exempel på hur examensmålet kan brytas ner till explicita lärandemål och utformas i undervisning och examination

Stödet till lärosätena behöver ses som mångårigt och omfattande, enligt rekommendationerna i studien (Carlsson 2020). De flesta utbildningsanordnare bedöms behöva någon form av utbildningsinsatser och kunskapsstöd. Om samtliga undervisande och utbildningsansvariga på sikt ska kunna klara uppdraget på egen hand är det nödvändigt med en breddad kompetens för alla. Det bedöms också angeläget då lärarkollegierna i annat fall inte själva skulle uppfylla samma examensmål som förväntas av studenterna och framtida utexaminerade yrkesverksamma inom professionen.

STUDIENS REKOMMENDATIONER

Utbildningsinsatser och kunskapsstöd behöver dels ge utrymme för, och vara anpassade efter, var de berörda professionsutbildningarna befinner sig i förkunskaper och arbetsprocessen med uppdraget, dels efter deras förutsättningar att kunna delta i kompetensutveckling.

Heterogena grupper, såsom de berörda utbildningsanordnarna, anses emellertid inte utgöra ett problem i pedagogiska sammanhang. Tvärtom kan kursdeltagare från olika professioner lära sig av och med varandra genom kollegiala samtal och utbyte mellan lärare från olika institutions- och fakultetsområden.

Mot bakgrund av studiens resultat är en central bedömning att utbildningssamordnarna i dialog med Jämställdhetsmyndigheten får kännedom om den jämställdhetspolitiska och kunskapsmässiga bakgrunden till examensmålet, tillsammans med dess syfte, innehåll och riktlinjer.

Utbildningsinsatser föreslås inom tre områden:

1. Regeringens avsikt med examensmålet
2. Andra fördjupade kunskaper och färdigheter inom program och kursutveckling inom våldsområdet
3. Kunskap om våld och professionsfärdigheter som ingår i den nationella strategin (Skr. 2016/17:10)

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer omfattar, inom såväl forskning som politik, många olika former av våld som vanligtvis utövas av män i både den privata och offentliga sfären. Det är ett tydligt åtgärdsområde för professionerna; att förebygga mäns våld mot kvinnor inklusive våld i nära relationer. Det inkluderar också att upptäcka, skydda och stödja dem som är våldsutsatta samt identifiera dem som utövar våld och erbjuda insatser som bidrar till förändring. För att aktuella lärosäten ska kunna ge studenter adekvat kompetens krävs en fördjupad förståelse för bredden av det nya examensmålet.

SLUTORD

Regeringen har förlänt Jämställdhetsmyndigheten uppdrag att erbjuda utbildningsinsatser och kunskapsstöd för lärare och andra utbildningsansvariga vid universitet och högskolor, i frågor som rör mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer (S2018/01831) till och med 2023. Här ska även frågor om hedersrelaterat våld och förtryck, däribland barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor, våld mot barn samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål och hbtqi-personers utsatthet för våld i nära relationer inkluderas.

Inför fortsättningen bedömer Jämställdhetsmyndigheten att insatser bör genomföras som riktar sig till lärosätenas ledningsgrupper och programansvariga. Stödet till högskolorna ska utvecklas så att det är hållbart över tid och går att ta del av digitalt.

Eftersom de första studenterna som berörs av examensmålet tar examen under nästkommande år kommer myndigheten att undersöka möjligheten att dessa följs upp, så att det går att se vilket genomslag examensmålet har fått.

REFERENSER

- A/RES/48/104 (1994). *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, 23 Feb, United Nations General Assembly
<https://undocs.org/en/A/RES/48/104>
- BRAÅ (2020). *Anmälda och uppklarade våldtakter i Europa. Svårigheter vid internationella jämförelser*. Rapport 2020:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
<https://www.bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2020-09-30-anmalda-och-uppklarade-valdtakter-i-europa.html>
- Burr, V. (2007). *Social Constructionism*. 2nd Ed. London: Routledge
- Carlsson, N. (2020). *Lärosätenas utbildningsbehov i frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer*. Slutrapport juli 2020. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet och Jämställdhetsmyndigheten
https://www.jamstalldetsmyndigheten.se/files/2020/07/La%CC%88rosa%CC%88tenas-utbildningsbehov-i-fra%CC%8Agor-om-ma%CC%88ns-va%CC%8Ald_Slutrapport_200712-utan-nummer.pdf
- Carlsson, N. (2019). *Lärosätenas utbildningsbehov i frågor som rör mäns våld mot kvinnor och vnas utbildningsbehov i frågor som rör om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer*. Delrapport juli 2019. Dnr 2018/128 5.3.1-2. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
<https://gup.ub.gu.se/publication/285568>
- Europarådet (2011). *Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet*, Europarådets fördragsserie nr 210, Istanbul 11 maj 2011
<https://rm.coe.int/1680462544>
- (2017). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter i Sverige 2017*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/s/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter-i-sverige-2017/>
- FN (2021). Why we must eliminate violence against women. *International Day for the Elimination of Violence Against Women 25 November*
<https://www.un.org/en/observances/ending-violence-against-women-day>
- Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning*. Stockholm/Stein: Brutus Östlings bokförlag
- Holmberg, C., Enander, V. & Lindgren, A. (2015). Ett litet ord betyder så mycket. Alliansregeringen, Handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor. *Sociologisk Forskning*, årgång 52, nr 3, sid 257–278
Högskoleförordningen (1993:100) t.o.m. SFS 2019:1213, Stockholm: Utbildningsdepartementet https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100
- Högskoleverket (2004). *Genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor. Ett regeringsuppdrag*. Stockholm: UKÄ https://www.uka.se/download/18.12f25798156a-345894e2b16/1487841911499/2004-06-29_mansvald.pdf
- Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A. (2001). *Slagen Dam*. Umeå: Brottsförflyktmyndigheten; Uppsala: Uppsala universitet <https://www.brottsforyktermyndigheten.se/Filer/B%C3%B6cker/Slagen%20dam.pdf>
- NCK (2018). *Våld mot hbtq-personer – en forsknings- och kunskapsöversikt*. NCK-rapport 2018:1. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet
https://www.nck.uu.se/digitalAssets/570/c_570652-1_3-k_vald-mot-hbtq-personer---en-forsknings--och-kunskapsoversikt_nck-rapport_2018_1.pdf
- NCK (2014). *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsut-satthet samt koppling till hälsa*. NCK-rapport 2014:1. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet <http://nck.uu.se/forskning-och-utredning/vald-och-halsa/>
- NCK (2010). *Delrapport 2. Nationell kartläggning om hur mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer beaktas i*

- grundutbildningar vid universitet och högskolor*. NCK-rapport 2010:3. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet <http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/479/nck-delrapport2-nationell-kartlaggning-grundutbildning-2010-3.pdf>
- Nilsson, G. & Lövkrona, I. (2020). *Väldets kön*. Lund: Studentlitteratur
- Parker, I. (1997). Discursive Psychology. I: Fox, D. & Prillettensky, I. (red.). *Critical Psychology. An introduction*. London: Sage Publications
- Prop. 2006/07:38. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor <https://data.riksdagen.se/fil/48737CDE-0D45-4F26-82A9-B5650EE2F8DF>
- RES 44/25 (1989). Convention on the Rights of the child, 20 November, United Nations General Assembly <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>
- RES 34/180 (1979). Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW, 18 December, United Nations General Assembly <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>
- S2018/01831/JÄM (delvis). Uppdrag att erbjuda utbildningsinsatser och kunskapsstöd till universitet och högskolor i frågor som rör mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Stockholm: Socialdepartementet <https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/regeringsbeslut-s2018-01831-jam-delvis>
- SFS 2018:1135. Förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100). Utfärdad den 14 juni 2018. Bil. 2. Examensordning <https://svenskorfattningssamling.se/sites/default/files/sfs/2018-06/SFS2018-1135.pdf>
- SFS 2017:857. Förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100). Utfärdad den 17 augusti 2017. Bil. 2. Examensordning <http://rkrattsdokument.gov.se/SFSdoc/17/170857.PDF>
- Skr. 2016/17:10. *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*. Kap 5. Socialdepartementet <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/skrivelse/2016/11/skr.-20161710/>
- Socialtjänstlag 2001:453* t.o.m. SFS 2021:159. Stockholm: Socialdepartementet https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453
- UKÄ (2015). *Hur mänskliga rättigheter, mäns våld mot kvinnor och våld mot barn beaktas i högre utbildning*. Rapport 2015:25. Stockholm: Universitetskanslersämbetet <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a-345894e4cb3/1487841874281/rapport-2015-12-01-manskliga-rattigheter.pdf>
- WHO (2021). *Violence against women*. Geneva: World Health Organization <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
- WHO (2013). *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva: World Health Organization <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564625>
- WHO (2005). *WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women*. Geneva World Health Organization <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/24159358X/en/>
- WHO (2002). *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf?sequence=1
- WHO (1996). *Prevention of violence: a public health priority*. Resolution WHA49.25. Geneva World Health Organization https://www.who.int/violence_injury_prevention/resources/publications/en/WHA4925_eng.pdf
- Williams, J. E. (1984). *Secondary victimization: Confronting public attitudes about rape*. *Victimology*, 9(1), 66–81

Jämställdhetsmyndigheten | Box 73, 424 22 Angered | Besöksadress: Angereds torg 9
031-3929000 | info@jamy.se | jamstalldhetsmyndigheten.se